

det särskilt roligt att han nu äntligen blivit föremål för en biografi, skriven av en yngre, lite avlägsen släkting, Maria Bernström, som haft tillgång till ett omfattande källmaterial i form av anteckningar, brev och fotografier ur såväl svenska som utländska arkiv, kompletterat med intervjuer gjorda med människor som varit bekanta med Bernström. Bland annat har Bengt af Klintberg, som kände John Bernström, skrivit ett personligt hållet förord. John Bernström var lite undflyende och förutom några nekrologer var det mest Wilhelm Odelbergs förord till bibliografin *Tryckta skrifter i urval 1930–1983*, utgiven av Michaelisgillet, som tidigare gett vissa inblickar i denna märkliga lärdomsgestalts livsöde.

Burgen bakgrund, Lundsbergs skola, bristande intresse för flertalet skolämnen (BC i historia 1919!) och avsaknad av håg att fortsätta den väg inom familjeföretaget förväntade sig av honom. Istället tog livet andra vägar och färden styrdes av hans intressen. Som så många andra kreativa människor drog han till Paris på 1920-talet för att ta del av stadens konstnärsliv. Där gjorde han sig en karriär som stumfilmsartist, umgicks med såväl Alberto Cavalcanti som Jean Renoir, men även Nils och Thora Dardel; också Ivar Kreuger tillhörde bekantskapskretsen. Därefter samlade han fåglar åt British Museum i Nordafrika och Spanien, inventerade faunan på Alborán utanför Spaniens kust i Medelhavet, på Ärholmarna utanför Bornholm samt på Blå Jungfrun och Furön i Kalmarsund. Senare företog han en fågelinventering på Madeira. Etologin omfattade han tidigt utan att känna till termen, vilket hans studier av huggormarna på Tidö bär vittnesmål om, liksom en tidig uppsats om kläckning av svartbent strandpipare. Hemkommen till Sverige gjorde han sig ett namn som levnadstecknare, numismatiker och kulturhistoriker.

Hans mycket omfattande språkkunskaper, som inkluderade de flesta språk av vikt, inklusive ryska och arabiska, kom väl till pass när han bistod med lärda kommentarer till Olaus Magnus, Johannes Schefferus och förstås KLN. Så småningom kommenterade han även de 120 träsnitten i *Dyalogus craturarum moralizatus* som gavs ut i samband med jubileet 1983.

Bland hans publikationer bör också nämnas den av Nordiska museet utgivna rikt illustrerade *Herre och hund* (1965), idag en oundgänglig kulturhistorisk hundbok. År 1964 belönades Bernströms lärda och mångfrestande författarskap med att han utnämndes till hedersdoktor vid Lunds universitet.

Maria Bernströms sympatiska levnadsteckning över sin äldre släkting ger oss inblickar i hans omväxlande privatliv, hans lyckliga tid på Tidö, där han hade gift in sig, och i övrigt ett händelserikt livslopp. Han eftersträvade varken karriär eller kändisskap, utan istället var det traditionella humanistiska, nu ofta bortglömda, dygder som anspråkslöshet och kunskapstörst som styrde honom.

Bernström har haft förmånen att kunna ösa ur ett rikt källmaterial och verkligen ansträngt sig att spåra uppgifter där sådana stått att få. Resultatet har blivit en trevlig skildring som med sin detaljrikedom ger oss möjligheter att blicka in i en privatlärd märkliga öde, en sällsynt begåvning av ett slag som inte längre står att finna och vars många essäer om djurens betydelse i kulturhistorien skänkt såväl glädje som insikter och har varit av stor vikt för forskningen. John Bernström om någon förtjänar en biografi. Man bugar och tackar för att vi fått detta.

*Ingvar Svanberg, Uppsala*

Agneta Ney: *Bland ormar och drakar. Hjältemyt och manligt ideal i berättartraditioner om Sigurd Fafnesbane*. Nordic Academic Press, Lund 2017. 360 s., ill. ISBN 978-91-88168-88-7.

Boken har en mycket bred ansats och Agneta Ney, som är docent i historia, står på fast mark. Hon undersöker hur denna krigarmyt, denna hjälte, porträtteras, och det är en undersökning som genom anslaget skapar djup och nyanser. Ney börjar med en kort redogörelse för det muntliga berättandet under folkvandringstiden, går in på publik och berättare, som båda är manliga, och fortsätter med synen på individen och släktban-

den, åttan och de homosociala relationerna under senare århundranden, ända in på medeltiden.

Vi har Sigurdmyter i både Eddan och de isländska sagorna, och även i fornengelsk och germansk hjälteedikning. Ney går igenom vad vi kan utläsa av spåren, och boken är uppbyggd av stycken som är korta men gediget underbyggda.

I myterna om Sigurd Fafnesbane finns ett flertal drag som ofta är med. I de nordiska myterna dödar han draken Fafner, får i och med det drakens skatt, och därmed ringen Andvaranaut, som ger ägaren stora rikedomar. Ringen orsakar dock också ond bråd död. När Sigurd steker drakens hjärta sveder han fingret och stoppar det i munnen. Då får han förmågan att förstå allt levande, han kan plötsligt begripa fåglarnas tal. Detta är en bild som ofta ses på olika bilder: en man med en överdimensionerad tumme, och ofta tolkas bilden då som Sigurd.

Sigurd gifter sig med sköldmön Brynhild som han får dottern Aslög med, men Brynhild ser till att få sin make dödad, men ångrar sig i sista stund och kastar sig själv på hans dödsbål.

Wagner har med sin musik tagit den medeltida tyska mytsamlingen *Nibelungenlied* och med den gjort Sigurd känd över hela världen. Han heter där Siegfried, och Brynhild Kriemhild, men dragen är i stort desamma som i de nordiska sagorna.

Under medeltiden förändrar sig traditionen kring Sigurd, han går från krigisk hjälte till hövisk riddare, och Ney pekar på hur samhällets förändring ofrånkomligt satt spår i litteraturen.

Så kommer Ney in på det manliga idealet, och boken slutar med ikonografen: hur Sigurd sett ut på hållristningar och bonader, på bildstenar och gravstenar.

Författaren arbetar med ett ämne som inte alltid ses om akademiskt: det är myter, sagor, berättelser, som i sig själva är svåra att kvantifiera och belägga. För hur kan vi veta exakt? Vi kan närläsa, jämföra, analysera och komparera, men vi kan inte slå fast hur en saga sett ut längre tillbaka än den allra första nedteckningen. Och Norden under vikingatiden, och tidigare, var en kultur utan skriftspråk. Där stannar många ansatser till analys och studier: vikingatiden är inte en historisk tid, eftersom den saknar skriftliga källor.

Ney hänvisar till Lars Lönnroth när hon pratar om ideologi: "... framhåller att ideologi begreppsmässigt kan definieras som myter, men utan att handla om gudar. Myterna styr bland annat urvalet av aktörer och vad dessa gör och säger, något som sammantaget kan sägas utgöra textens univers" (s. 13). Med detta konkluderar Ney att det genom en text kan vara fruktbart att söka dechiffrera samhället texten skrevs i.

Författaren säger att det isländska samhället har tydliga könsgränser och att maskuliniteten där var tämligen fast, den handlade om ära, vilket var det yttersta målet för den maskulinitet som syns i sagorna. Med det sagt behöver inte den manligheten vara den allenarådande, bara att den ansågs vara värdefull för de som lyssnade på, och berättade, de sagor som studerats.

Om vi återgår till de källor som Ney använt från tiden innan vikingatiden, så är det *Rolands-sången* (*Chanson de Roland*) och *Beowulfkväden*, det fornengelska hjälteeposet. Rolandssången är en *chanson de geste*, det vill säga en kort medeltida sång som behandlar (nutida) Frankrikes ursprung. De senare är ofta berättelser vars kärna handlar om manlig vänskap, stridskamrater, vilka utsätts för prövningar. I dem finns också ofta ett problematiserande mellan generationer: fader mot son, något som Ney anmärker kan tänkas spegla samhället. I de här berättelserna dör sönerna ofta medan fäderna överlever, även det något som kan vara ett spår av det verkliga livet.

Samtidigt som *chansons de geste* skrevs uppkom den mer kända höviska riddarromanen. De båda skiljer sig åt men ses dock som komplementära, och en av de stora skillnaderna är att medan den yngre generationen dör i de förstnämnda så överlever de i riddarromanerna. Ney menar att detta speglar en förändring i samhällets syn på släktskap: från en horisontell som syns i *chansons de geste* till en vertikal sådan, som då baseras på vikten som fästs vid faderns släkt, på bekostnad av moderns. I *chansons de geste* var både fadern och modern likvärdiga när det kom till ätt, men inte i riddarromanerna. En annan sak som skiljer de olika typerna åt är synen på vuxenhet, där riddarromanerna visar ett växande som inträffar tidigt, och gärna med

hjälp av kamrater. Modern blir också mer närvarande i dessa texter, särskilt i temat om generationskonflikter.

Riddarromanen bygger till stor del på en tanke om arv: den son som inte fick arva fick ge sig av för att tjänstgöra som riddare, och detta motiv är stort och viktigt. Det handlar om vuxenblivande, att växa till man, i en miljö där fadern inte är den enda influensen.

I *Parsifal*, som är en tysk riddarroman från 1200-talet, finns ett tema som är viktigt i alla dessa berättelser, anser Ney, upprottet från modern (fadern är död) och Parsifals riddarblivande, genom att frigöra sig från modern och istället söka sig till sin morbror, som då kan leda in hjälten på den rätta vägen.

Dessa berättelser visar på en militär och strikt hierarkisk organisation i det samhälle som finns som grund. Det handlar också om klass, menar Ney, då den krigande klassen hade egna riktlinjer, för hur dess medborgare skulle och borde uppföra sig. Den militära maskuliniteten i Frankrike och England är den som är bäst be-lagd, och med den som grund blickar Ney mot Norden, och vikingatiden.

Aron Gurevitj är en rysk historiker som tittat på individens tillblivelse i en kontext där ätten tidigare varit allt. Han har Norden som exempel, de isländska sagorna som grund, och han (och Ney) menar att samhället under vikingatiden förändrades mot det mer medeltida och individ-fokuserade: man gick från en ättstruktur till en individbaserad kultur. Makten hängde samman med vilka relationer som ansågs viktigast, och under vikingatiden hade vi en tydlig ätt- och hederskultur.

I riddarromanen blir den nya mannen synlig: en individ med egna önskningar, egen vilja och egna val att göra. Gurevitj menar på att spår av

detta fanns även i det vikingatida förkristna samhället.

Här finns utgångspunkten i Neys bok. Genom att studera individen, och alltså Sigurd, och titta på det som gör honom till en självständig och egen person, så blir bilden bredare och mer detaljerad. Genom studiet av individen och det som utskiljer honom (för här är det en man) så kan vi få syn på detaljer som tidigare undgått oss. Ser Sigurd sig som en man, undrar Ney, och gör omgivningen det? Har han tillgång till ett eget hushåll, politisk makt, och om han har det: hur ser den ut?

Här är alltså Neys botten. Genom Gurevitjs sätt att fästa vikt vid individen som den viktigaste faktorn i studier av större saker, tänker hon fånga tiden, och synen på manlighet, överallt där berättelser och bilder av Sigurd Fafnesbane berättades.

Den här boken är mycket intressant. Som religionshistoriker kan jag stundom förtvivla över synen på fakta, och var den slutar: vi kan bara studera faktiska spår av något, aldrig tankar. Men Agneta Ney gör just det: hon letar, och hittar, tankar i de faktiska och konkreta spår vi har. Berättelser är överförda tankar, och ideologier. Berättelser är spår av det liv som en gång var. Berättelser kan också vara tillrättalagda – önskningar snarare än spegelbilder.

Men genom Neys metodiskhet, hennes oerhört stora material, så fångas jag. Frågan man ska ställa sig är kanske inte om Sigurd efter avslutad läsning har blivit klarare i konturerna. Frågan kanske istället bör vara: har jag, som läsare, fått en bredare bild av den tid och de människor som ville höra sagorna om Sigurd? Och svaret på den frågan är nog nästan säkert: Ja.

*Elisabeth Östnäs, Lund*